

Tek Parti Döneminde Bir Radikal Muhafazakâr Politika Mektebi Olarak “Sosyal Siyaset”

AYKUT KANSU

18. yüzyıl sonlarında önce İngiltere ve İskoçya’da yaşanan sanayi devrimi son derece hızlı bir şekilde hem bu iki ülkeyi, hem de oradan sıçrayarak Batı Avrupa’yı 19. yüzyılın başlarından itibaren dönüştürmeye başladı. “Büyük Dönüşüm” olarak da adlandırılan bu kapsamlı olay etkisini yalnızca iktisadî alanda göstermekle kalmamış, tüm geleneksel yaşantı tarzını da kökünden sarsmaya başlamıştı. Bu değişim beraberinde hoşnutsuzluklar da getirdi. Gittikçe zor durumda kalan zanaatkarlar ve bağımsız yaşantılarını yitirerek işçileşmeye başlayan geniş halk kitleleri açısından bu sancılı bir dönemdi. Sanayileşme ile başlayan şehirleşme de beraberinde o zamana kadar rastlanmamış sorunları getirmekteydi. Hem ekonomik, hem de sosyal alanda yükselen yeni burjuva sınıfı özellikle Fransız Devrimi ile birlikte siyasal açıdan da özgülleşme mücadelesini kazanınca, eski düzeni temsil edenler ve yeni düzende eski konumlarını kaybedenler açısından ortaya hiç de hoş gitmeyen bir durum çıkmış oldu. Toplum baskı ve kontrol altında tutan tüm geleneksel yapıları etkileyen, karşı konulamaz gibi görünen bu çöküş süreci, eski düzen yanlılarını hem siyasal hem de ideolojik düzlemde bu dönüşüme karşı alınabilecek tedbirleri düşünmeye zorladı.

MUHAFAZAKÂR “SOSYAL POLİTİKA” TALEBİ “KÜRSÜ SOSYALİSTLERİ”

Özellikle Almanya’da sanayi devrimine ve sanayileşmeye karşı tepkiler 19. yüzyılın ortasından itibaren söylem düzeyinde güç kazanmaya başladı. Sanayileşme ve onun beraberinde getirdiklerine duyulan tepki, aynı şiddette, bu değişimi gerekçelendiren liberal iktisat düşüncesine karşı da yönelmekteydi. İspanya gibi görel olarak daha az gelişmiş ülkelerde başarıya ulaşsa da, yeni ekonomik yapının dönüştürdüğü toplumlarda geleneksel muhafazakâr söylemin etki alanı çok geniş olamadı. Her ne kadar örneğin Fransa’da koyu muhafazakâr ideologlar devrim öncesine dönüşü savunan düşünceler ortaya atsa ve görüşler 20. yüzyıla kadar kapitalist düzenin çarklarını geriye çevirmeye çalışsa da esas tepki bunlardan çok radikal sağ olarak adlandırılan görüşlerden geldi.

Almanya’da da muhafazakâr sosyal bilimci ve iktisatçılar, İngiltere ve İskoçya kaynaklı liberal iktisat kuramına karşı çıktılar. Alman muhafazakârları liberal kuramın evrensellik iddiasını reddediyorlardı. Alman toplumunun ‘özel’ koşullarını öne sürerek geliştirdikleri kuramsal çerçeve iktisadî düşünceler tarihinde ‘tarihçi mektep’ olarak bilinir. Liberalizme

alternatif olma iddiasındaki bu düşünce sistemi özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren üniversitelerde muhafazakâr sosyal bilimcilerce yaygın biçimde savunulmuştur. Özellikle Almanya'nın 1870 yılında birleşerek güçlü bir devlet olarak ortaya çıkmasından sonra, "kürsü sosyalizmi" (*kathedersozialismus*) olarak da adlandırılan bu radikal muhafazakâr çizgi bir yandan liberal iktisat politikalarını ve serbest ticaret prensiplerini savunan liberal politikacılara ve kapitalistlere, bir yandan da sosyal demokratların sosyalist propagandasına karşı çıktı. Devlet eksenli bir siyasetle, kapitalist toplumdaki sınıf çatışmasını asgariye indirmenin yollarını arıyorlardı. Bu korporatist politikaların amacı, kapitalistleşmiş sosyal yapıyı olabildiğince eski feodal organik sosyal yapıya yakın hale getirmektir.

Korporatizm, dinî ideolojinin egemenliğindeki Ortaçağ toplumsal düzeninin yeni, kapitalist koşullar altında ihyâsi projesi olarak okunabilir. Bu ideoloji, gerek ekonomide ve siyasette, gerekse toplumsal ilişkilerde, insanların başkasına ve topluma karşı sorumluluk duymamasına yol açan bireyselleşmenin önüne geçmek istiyordu. Bu amaçla onları yaşadıkları cemaatlerde zorunlu olarak katılmaları gereken kurumlar içinde tutmayı hedefleyen bir toplum projesi olan korporatizm 19. yüzyılın özellikle son çeyreğinde Kıta Avrupası'nda ciddi bir biçimde tartışılır olmuştur (Coker, 1910).

Cemaat şeklinde örgütlenmiş, sınıflar arasında geleneksel hiyerarşi ve otorite ilişkilerinin süregittiği eski toplumsal yapıda sosyal hareketlilik çok kısıtlı boyutlarda olmakta ve muhafazakârların önemle üzerinde durdukları kavramlardan biri olan "istikrara" hâle gelmemekteydi. 19. yüzyıl boyunca tutucu sosyologların hemen tüm zamanını işgal eden en önemli konu cemaat-toplum (yani, *Gemeinschaft-Gesellschaft*) ayrımıydı ve onların hemen hepsi, cemaat yapısının gerekliliği üzerin-

de duruyorlardı. Cemaat yapısı ise ancak korporatist (lonca ve benzeri) örgütlenmelerle ayakta tutulabilirdi.

Özellikle Almanya ve Fransa'daki akademik çevrelerde itibar gören bu görüş, *sozialpolitik* (sosyal politika) adıyla, Bismark yönetimi altında merkezileşen Almanya'da neredeyse devlet politikası olarak uygulamaya konuldu (Ascher, 1963). Fransa'da ise, korporatizmin daha yumuşak bir şekli olan "dayanışmacılık" (solidarizm) bu ülkenin "resmî" politikası olarak Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde uygulandı (Hayward, 1960a; Hayward, 1960b).

"Kürsü sosyalistleri" 1872 yılında kurmuş oldukları *Verein für Sozialpolitik* (Sosyal Politika Derneği) ile radikal muhafazakâr görüşlerini geniş kitlelere yayma ve iktidardakileri etkileme yollarını bulmuşlardı. Bu derneğin en faal üyelerden olan Adolf Wagner, liberal iktisat prensiplerini tümenden reddetmesi ve Almanya'nın sanayileşmesine karşı durmasıyla en radikal tutumu takınanlardan biriydi (Barkin: 142). Wagner planlı ve merkezden yönetilen bir ekonomik yapı içinde tarımın payının artırılmasını savunuyordu. 1880'li yıllarda yaşanan ekonomik bunalımla birlikte tarım ürünleri fiyatları düşmüş ve ekonomik açıdan çok zor durumda kalan köylüler kitlesel biçimde şehre göç etmeye başlamıştı. Alman tarihinde ilk defa tarım sektörü ile sanayi sektörü arasındaki denge sanayi sektörü lehine değişiyordu. *Verein für Sozialpolitik* böyle bir ortamda, en verimli çiftlik büyüklükleri ve yeni tarım alanlarının üretime açılması gibi konuları tartışırken aynı zamanda köylünün tefeciden kurtarılması konusunda da acil önlemler alınması için çalışmaktaydı. Kırdan göçün sağladığı ucuz işgücüyle beslenen fabrikaların ölçeklerinin büyümesiyle, ortaya, 19. yüzyıl boyunca 'toplumsal sorun' olarak nitelenecek olan yeni bir sorun çıkmıştı: İşçi sınıfı. Köylü sınıfından

farklı olarak, bu sınıf patronları tarafından kolayca denetlenemiyordu; çünkü, özgürlüklerini kazanan bu insanları patronlarına bağlayan tek bağ iş kontratıydı. “Toplumsal sorun”un bir başka boyutu, mülklü ve mülksüz sınıflar arasındaki gelir uçurumunun çok hızlı bir şekilde açılmasıydı. Bu noktada yüzeysel açıdan bakıldığında, aşırı muhafazakârların, sosyalist söyleme benzer bir söylemi dillendirdiği görülür.

Almanya’daki dinî örgütlerle sıkı ilişkiler içinde olan Wagner, ‘kürsü sosyalizmi’ denilen düşüncesinin eninde sonunda klâsik –liberal- iktisat ile sosyalizm arasında kendine bir yer edineceğinden emindi. Marksist sosyalistlerden farklı olarak, söylediklerini uluslararası bir söyleme oturtmuyor, milliyetçi bir konumdan hareketle devrimci dönüşümü eleştiriyordu. Bir diğer “kürsü sosyalisti” olan Oldenberg ile birlikte 1890’lı yıllarda çok ateşli bir şekilde Alman sanayileşmesini eleştirmekteydi. Oldenberg tüm kötülüklerine ek olarak sanayileşmenin “uluslararası” boyutunu da gündeme getirmişti. Ona göre sanayileşen ülkeler hammadde ve yiyecek maddeleri ithalatçısı oluyor ve karşılığında mamul mal ihraç ediyorlardı. Hem İngiltere’nin hem de Almanya’nın sanayileşme süreci göstermişti ki, ülkeler sanayileştikçe kendilerine yetecek gıda maddelerini üretilmiyorlar ve tarım toplumlarına bağımlı hale geliyorlardı. Kürsü sosyalistleri tarımsal üretimde kendine yeterli olan ülkeleri uzun vadede istikrarlı, sanayi toplumunun geleceğini ise tehlikede görüyorlardı. 1901 yılında yayımladığı *Agrar- und Industriepolitik* (Tarım ve Endüstri Politikası) kitabıyla Wagner, sanayileşmenin iktisadî eleştirisini mantıki sonucuna götürdü. Ona göre, sanayileşme geçiciydi ve tarımsal alandaki hızlı nüfus artışından kaynaklanmıştı. Yarattığı sorunların olduğundan daha fazla olduğu anlaşıldıktan sonra, artık yavaş yavaş geriye dönüş başlanmalıydı (Barkin: 150-153).

Kürsü sosyalistlerinin ikinci kuşağından sayılan Werner Sombart da, 1890’lı yıllardan beri yaptığı propaganda konuşmalarında ve yayımladığı eserlerde, kapitalizmin tarihî gelişimini çözümlemeye çalışırken, iktisadî yapı ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiler üzerinde duruyor ve organik bir bütün olarak kalmasında fayda gördüğü sosyal yapının cemaat şeklinde örgütlenerek varlığını sürdürmesini istiyordu. Cemaatçi korporatist düşünce, modern toplumun “kozmpolit” olarak adlandırılabilir karmaşık yapısını da şiddetle eleştirmekteydi. Azınlık karşıtlığı ve özellikle Yahudi düşmanlığının temelinde de cemaat yapısının bozulması endişesi yatmaktaydı. Hayatının son yıllarında Hitler rejimine destek veren Werner Sombart, Yahudi düşmanlığını “bilimsel” bir yöntemle savunmaktaydı (Krause, 1962). Ona göre, para işlerinde son derece başarılı olan Yahudiler toplumların kapitalistleşmesinde önemli rol oynamışlardı. İçinde yaşadıkları toplumların esas parçası olmayan bu azınlık, cemaat yapısını çökertip yerine modern toplumun oluşmasını sağladığı için suçlanmalıydı (Sombart, 1962).

Yurtdışı eğitimlerini Fransa, Almanya ve İsviçre gibi ülkelerde yaptıktan sonra Birinci Dünya Savaşı’nı izleyen dönemde Türkiye politikasında aktif rol alan kimselerin korporatizmden çok fazla etkilenmiş olduklarını söylemek abartılı olmayacaktır. Bunda “Batı düşmanlığı” olarak adlandırabileceğimiz olgunun payının da son derece yüksek olduğunu vurgulamamız gerekiyor. 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa’da Aydınlanma Çağı düşünce sistemini sorgulayan bir entelektüel çevre Batılı yaşam tarzı aleyhinde yoğun bir eleştiri kampanyası başlatmıştı (May, 1956; Herman, 1997). Bu entelektüel ve yarı-entelektüel çevre az gelişmiş ülkelerde oldukça ciddiye alındı. Bireyselleşme ve özgürleşmenin getirdiği “ahlakî çöküntü”den kapitalist dünya ekonomisi-

nin gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde ortaya çıkardığı sorunlara kadar uzanan geniş bir yelpazede yürütülen bu eleştiri özellikle azgelişmiş ülkelerde 'emperyalizme karşı çıkış' gibi algılanan ama aslında Batı'da üretilmiş bir Batı düşmanlığından pek farklılaşmayan bir radikal konumu pekiştiriyordu.

MUHAFAZAKAR "SOSYAL SİYASET"ÇİLİĞİN TÜRKİYE'YE İTHALI

Türkiye'de kürsü sosyalistlerinin liberalizm karşıtı tutumlarının etkileri 1920'li yılların başından itibaren gözlemlenir. Mehmet Vehbi Sarıdal (1941) gibi, Cumhuriyet'in ilk döneminden başlayarak "sosyal siyaset" sorunsalını Türkiye'ye taşıyan iktisatçıların yanı sıra, *Kadro* dergisi çevresinde toplanmış olan Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin gibi yarı-aydınlar, ayrıca Kemalist rejimin ilk yıllarında Almanya'ya eğitime gönderilerek Berlin Üniversitesi'nde Sombart'ın doktora öğrencisi olan Ömer Celâl Sarc gibi akademisyenler vasıtasıyla bu öğreti 1930'lu ve 1940'lı yıllara damgasını vurdu. Bunda, 1933 yılında yapılan 'reform' sonrasında İstanbul Üniversitesi'nde uzun yıllar istihdam edilen, değişik nedenlerle ülkelerini terk etmeye mecbur kalmış Almanyalı sosyal bilimcilerinin de azımsanmayacak bir rolü oldu. Bu akademisyenler arasında muhafazakâr olmayan bir kişi bile yoktu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında önemli muhafazakârları von Mises ve Hayek ile kişisel ahablığı olan 'neo-liberal' Wilhelm Röpke'yi bir kenara bırakacak olursak, İstanbul Üniversitesi'nde kürsü işgal eden Gerhard Kessler, Fritz Neumark ve Alexander Rüstow gibi Alman sosyal bilimciler ile Almanya ve Fransa'daki eğitimlerini tamamlayarak kadroya katılan Ömer Lütfi Barkan, Ziyaddin Fahri Fındıkoğlu ve Ömer Celâl Sarc gibi Türk akademisyenler, muhafazakâr Alman iktisat görüşünü, özellikle de

Sombart'ın kurguladığı çerçevenin pek dışına çıkmadan, Türkiye'ye ithal ettiler (Kessler, 1934a; Kessler, 1934b; Kessler, 1938; Kessler, 1939; Kessler, 1940a; Kessler, 1940b; Kessler, 1941-1942; Kessler, 1943a; Kessler, 1943b; Kessler, 1944; Kessler, 1945; Kessler, 1948; Kessler, 1949a; Kessler, 1949b; Kessler, 1950; Neumark, 1937; Neumark, 1939; Neumark, 1940; Neumark, 1942; Neumark, 1945; Röpke, 1934a; Röpke, 1934b; Röpke, 1936; Röpke, 1937a; Röpke, 1937b; 1940; Rüstow, 1934; Rüstow, 1941-1942; Rüstow, 1942; Rüstow, 1944; Rüstow, 1948).

1930'lar Türkiye'de liberal iktisat düşüncesine karşı şiddetli bir siyasal kampanyanın yürütüldüğü yıllar olmuştur. Kürsü sosyalizmi, özel mülkiyeti reddetmiyor, ancak ona kısıtlamalar koyuyor ve devleti tüm ekonomiyi kontrol edecek bir konuma getiriyordu. Sarc'ın deyişiyle, "devletlerin iktisada müdahaleleri yalnız bir vakıa değil aynı zamanda bir zarurettir. İktisadın sırf kendi kanunlarına bırakılamıyacağı, mutlak surette müdahalesiz kalamıyacağı, her iktisatçı tarafından kabul edilen bir hakikattir" (Sarc, 1934: 3-4). Ona göre, iktisat siyasetinin şekillenmesinde yalnızca basit ekonomik prensipler değil, onlardan daha önemli olarak "kültürel, içtimaî, millî ve askerî mülâhazaların da rol oynaması" gerekmekteydi (Sarc, 1934: 8). Devlet, kürsü sosyalistlerinin 1890'larda ortaya koydukları program çerçevesinde özel bir konumda olmalı, liberal "gece bekçisi" devlet modelinin düzenleyicilikle sınırlı işlevi artık terk edilmeliydi: "Yalnız iktisadî düşüncelerle hareket etmiyor diye devleti muahaze etmeğe kimsenin hakkı yoktur. Çünkü Devlet için iktisadî işlerden daha mühim meseleler vardır. Millet'in istiklâlini, ülkenin temamiyetini korumak hattâ millî kültürü neşretmek ve yükseltmek vazifeleri, iktisadî umurdan daha ehemmiyetli ve hayatidir" (Sarc, 1934: 9).

KÖYLÜLÜĞÜN ÖNEMİ

Bu görüş çerçevesinde devletin öncelikle koruması ve kollaması gereken sınıf köylü sınıfı, özellikle de küçük köylülüktü. Ömer Celâl Sarc, sınıflar arasındaki çatışmanın asgariye indirildiği organik bir toplum yapısında köylünün rolünü şöyle anlatır:

“Çiftçi işletmesi, sermaye ve sâyin en muvafık ve mesut bir şekilde telif edilmiş bulunduğ u bir müessese şeklidir. Bu işletmelerde sây ve sermaye ayrılmamış, gerek sermayedarlık, gerek işçilik sıfatları çiftçi ve ailesi üzerinde tecemmü eylemiştir. Bundan dolayı, nüfusun mühim bir kısmı küçük arazi sahibi olarak ziraatte çalışan memleketlerde, sermaye ve sâyi arasındaki mücadele hafiflemiş veya tamamen bertaraf edilmiş olur. Böyle bir memleketin iktisadî bünyesi yüksek sanayi memleketlerinin iktisadî bünyelerine kıyasla bir çok muhasenat arzeder. Büyük şehirlerde mütemerkiz ve piyasa vaziyetine göre değişen amele talebi karşısında sık sık işsiz kalmağa mahkûm amele kütlesi, toprağının mahsulile zarurî ihtiyaçlarını gidermeğe her zaman muktedir olan çiftçi gibi emin bir vaziyette değildir. Vaziyetinin bu kararsızlığı dolayısıyla sanayi proletaryası, müfrit siyasî cereyanlara -kâh Komünizme, kâh Hitlerciliğe- kapılmağa mütemayil olduğu halde, çiftçi kendi vaziyeti icabı olarak muhafazakâr ve an’aneperesttir. Bir mütefekkirin dediği gibi, çiftçi cemiyeti istikrar âmili, sanayi amelesi ise hareket ve tahavvül âmilidir.” Ayrıca köylü, geleneklerine bağlı ve muhafazakâr olduğu gibi, emeğini “dökmüş olduğu toprağına bütün benliği ile merbut ve toprağının mukadderatı, vatanın mukadderatı ile tev’em bulunduğu için fitrî bir milliyetçidir. Diğer taraftan an’anesiz ve köksüz sanayi proletaryası vatan ve milletin mukadderatına o derece bağlı değildir” (Sarc, 1934: 15-16).

Adolf Wagner’in görüşlerini neredeyse kelimesi kelimesine tekrarlayan Ömer Celâl Sarc “çiftçinin bu haslalardan maada şehirlilerden daha velût olmak, ordu için iyi asker yetiştirmek gibi meziyetleri de” olduğuna dikkat çeker: “Bundan başka köylüler açık havada yaşadıkları, ağır işe alışkın oldukları cihetle vücutçe şehirlilerden daha sağlam ve mütehammil olurlar ve orduya iyi asker verirler” (Sarc, 1934: 17). 20. yüzyıl başında Almanya’daki radikal muhafazakâr sosyal siyasetçiler de Alman köylüsünün yüksek orandaki doğurganlığının şehirlerdeki düşük doğurganlığı dengeleyeceğini öngörerek Alman ordusunun Rus ya da Fransız orduları karşısında zayıf kalmasının teminatını köylülerin orduya yollayacağı iyi beslenmiş gürbüz evlâtlarda görüyordu (Barkin, 1970: 159-163).

Muhafazakâr bakış açısından, köylülüğün muhafazası, ırkın “saflığının” korunma altına alınmasını garanti altına almak bakımından da önemliydi. 1930’lu yıllarda Kemalist ideolojinin köylülüğe önem atfetmesinin nedenlerinden biri de Türk ırkının en saf ve katışıksız örneklerinin köylerde bulunduğu iddiasıydı. Özellikle Anadolu’nun düşman işgali görmemiş uçra köşelerinde yaşayan köylüler soylarına yabancı kanı karışmadığı için tüm saflıklarını korumayı başarabilmişlerdi. “Saflık” yalnızca Türk ırkına yabancı kanının karışmamış olması anlamında değil, mecazî anlamda da alınmalıydı: Her türlü iletişim ağından kopuk yaşadığı farz edilen Türk köylüsü bu içe kapanıklılık sayesinde hem “kapitalist” ekonomik ilişkilerden hem de “kozmpolit” dünya görüşünden etkilenmeyerek “kültürel” açıdan da saflığını muhafaza ediyordu. Böylece Türk köylüsü yalnızca “milletin efendisi” olmuyor, aynı zamanda geçmişten geleceğe devreden Türk kanının da en soylu numunesini teşkil ediyordu.

AZINLIKLAR, İSKÂN POLİTİKASI VE KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN İHYASI

Türkiye'deki radikal sağ düşünce kapitalist gelişmeyi kötülemek için her zaman için iki nokta üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki kapitalizmin emperyalizm demek olduğu iddiasıdır. Buna göre dünya ölçeğindeki sömürü düzeni Türkiye'ye emperyalizm yoluyla girerek kendi geleneksel dengeleri içinde yaşayan Türk toplumunu bozmaktadır. Türkiye'nin 19. yüzyıl iktisadî hayatını anlatan hemen hemen tüm metinlerde bu bakış açısının izlerini yakalamak mümkündür. Türkçe'de "sosyal siyaset" kavramsallaştırmasının müellifi olduğunu söyleyebileceğimiz Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde birlikte çalıştığı meslektaşlarının bu ideolojik çizgi doğrultusunda uğraştığı günlük iktisadî politikanın tarihî boyutlarını ele almıştır (Fındıkoğlu, 1940). İkinci nokta ise kapitalizm ile azınlıklar arasında bir ilişki kurulması ve azınlıkların Türkiye'ye kapitalizmi "bulaştırdıkları" için kötülenmesidir. Sombart'ın (1962) açıklamalarına benzer biçimde, Türkiye'de de Yahudiler, Ermeniler ve Rumların Batı emperyalizminin Türkiye içindeki "beşinci kolu" olarak çalıştığı anlatılır. Bu nedenle, azınlıklardan kurtulunması gerekmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve onun hemen ertesinde ülkenin Ermeniler ve Rumlardan "temizlenmesi" ile bu kısmen gerçekleştirilmiştir. Ancak, azınlıkların kökünün tamamıyla kazınmamış olması Kemalist rejim açısından 1930'lar Türkiye'sinde hâlâ mütecanis millî cemaat yapısını zedeleyen bir tehlike olarak görülmüştür.

Tam da bu noktada, 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu'nun önemi açıktır. Kanunun gerekçesi ile Ömer Celâl Sarc'ın konuya yaklaşımı arasında son derece büyük benzerlikler vardır. Sarc 14 Haziran 1934 tarihli yeni İskân Kanunu'nun

gerekçesindeki şu satırları önemli bulmaktadır: "[Muhacirlerin] Türk harsına ve milliyetine temessülü hiç bir zaman nazar-ı itibara alınmadı. Türk yürükleri kendilerine mahsus türeleri, akideleri ve istihsal tarzları ile kendi başlarına kaldılar. Aşiretler kendi hallerine bırakıldı, ağa ve reisleri takviye edildi; aşiretleri beyler vasıtasile hükûmete bağlamak, gerek birbirleri gerek yerli halk ile aralarında ihtilâf ve münafereyi beslemek ve idame etmek başlıca siyaset oldu" (Sarc, 1934: 101-103). Sarc bu olayın iktisadî ve sosyolojik boyutuna işaret eder: "Yeni İskân Kanunu çok mühim hedefler gözetmektedir. Türkiye gibi nüfus kesafeti kilometre başına 22'den ibaret ve arazisinin ancak küçük bir kısmı işlenmekte olan bir ülke için, nüfusun aynı ırka ve kültüre bağlı bir unsurla takviyesi ve çoğaltılması fevkalâde şayan-ı arzu olan bir şeydir" (Sarc, 1934: 106). Çıkarılan yasanın en önemli amaçlarından birinin "ekonomik, ulusal ve askerî sebeplerin icabına göre memleket dahilinde nüfusun yayılışını (tevezzunu) değiştirmek: a) Bazı yerlerde Türk kültürlü nüfusu teksif etmek, b) Türk kültürüne bağlı olmayan nüfusu naklederek bunları Türk kültürüne temsil eylemek, c) Dar veya fena topraklarda bulunan ve geçim vasıtasından mahrum olan köyleri, yaşayış ve sıhhat şartları elverişli yerlere nakletmek" olduğunu belirten Sarc, amaçlardan bir başkasının da, "kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleri ile bazı mıntıkaları boşaltmak ve halkını muvafık yerlere nakletmek" ve "aşiretleri birleştirmek" olduğunu söyler (Sarc, 1934: 101-103). Bilindiği gibi, bu yasa çerçevesinde Trakya'da yoğun bir şekilde yaşayan Yahudiler evlerinden ve işlerinden atılarak kaçabildikleri yerlere sığınmak zorunda bırakılmış, yüzlerce yıllık Yahudi varlığı Trakya'dan silinmiştir (Bali, 1999: 243-265; Haker, 2002; Karabatak, 1996; Levi, 1996: 100-130). Bu yasanın esas olarak hedef aldığı Müslüman

etnik grup ise Kürtler olmuştur (Yeğen, 1999: 134-149). Her iki zorunlu göç olayı da muhafazakâr ideolojinin ısrarla vurgu yaptığı “mütecanis cemaat yaşantısının yaratılması, korunması ve kollanması” adına gerçekleştirilmiş ve bu sayede Türk ırkının ve kültürünün vatan toprakları üzerinde tek egemen “halk” olması amaçlanmıştır.

“Sosyal siyaset” görüşünün temsilcileri açısından ‘halk’ denildiğinde kastedilen, esasen kırsal bölgelerde yaşayan ve geçimlerini geleneksel metotlarla sağlayan gruplar olmuştur. “Halk”, kapitalist ilişkiler ağı dışında kalmış veya her türlü zorluğa rağmen kapitalist ilişkiler içine girmeye direnmiş bir cemaati temsil etmektedir ve kapitalist sınıflara karşı korunması hayatî önemdedir. Türkiye’deki “sosyal siyaset” mektebi mensupları 1930’larda iktidarın cemaat yapılarını korumaya ve yeniden üretmeye dönük politikalarına gerekçe hazırlamak üzere çalışmalar yapmışlardır. Bunların başında iktidarın uzun yıllar boyunca gerçekleşmesi için peşinde koştuğu, ancak 1945 yılına kadar yasalaştıramadığı 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gelmektedir (Düstur, 1944-1945: 1169-1182). Devlete bağımlı bir küçük köylülük yaratma fikri Almanya’daki *Sozialpolitik* çevresinde geliştirilmişti. Sombart’ın büyük toprak sahibi olan babası, 19. yüzyıl sonlarında özellikle nüfus yoğunluğu az olan Doğu’daki topraklar üzerinde hem tarımı teşvik etmek, hem de Polonya göçmenlerine karşı koyacak bir Alman çoğunluk yaratmak için, bu bölgelerde şehirlerde yaşayan işsizler ile kırsal alanlardaki topraksız köylülere devlet tarafından toprak dağıtılmasını önermişti (Barkin). Böylece, bir yandan ekonominin belkemiğini teşkil ettiği düşünülen tarım üretimi artırılmış ve Almanya’nın kendi kendine yeter bir tarım ülkesi haline gelmesi sağlanmış olacak, diğer yandan köy ortamında sağlıklı ve devlete bağlı Almanlar yetişecek,

cemaat yapısı güçlenecekti. Ayrıca, Almanya’nın doğusundaki topraklarda yaşayan azınlıkların güçleri kırılmış olacaktı. Birinci Dünya Savaşı öncesi Prusya’nın Posen ve Batı Prusya vilayetlerinde uygulanan yerleştirme politikasını öven Ömer Celâl Sarc, hedefin “Polonyalıların ekseriyeti teşkil ettikleri bu mıntıklarda Alman unsurunu çoğaltmak”, olduğunu özellikle vurgulamakta ve “memleketimizin şimdiki yerleştirme siyasasında gözetilen gayelerden birini, Türklüğü muayyen havalide kuvvetlendirmektir”, diye tanımlamaktaydı (Sarc, 1934: 93-95).

Yerleştirme politikasında bir diğer önemli hedef, kurulu düzene tehdit oluşturdugu düşünülen sanayi proletaryasının tedricen kırsal alanlara kaydırılarak kentsel alanlardaki yoğunluklarının azaltılmasıydı. *Sozialpolitik* çevrelerinde 20. yüzyıl başına kadar tartışılan bu öneriler tam anlamıyla gerçekleşme safhasına Hitler iktidarında ulaşmıştır. ‘Çözüm’ Hitler’in iktidara gelmesinin hemen birkaç ay sonrasında -29 Eylül 1933’te- çıkarılan Reichserbhofgesetz (Çiftlik Verasetine Dair Kanun) ile gerçekleşti. Bu yasayla bölünemez, ipotek edilemez ve satılamaz “ocaklar” yaratıldı. Alman ırkından olduğunu kanıtlayan topraksız vatandaşlara aile kurmak ve üzerinde tarım yapmak koşuluyla belli bir büyüklüğü geçmeyen tarım arazisi “ocak” olarak verilecek ve bu ocak ancak ve ancak aileden bir oğula devredilebilecekti. Toprak pazarından “kurtarılmış” olan bu arazilerin borçlanma yoluyla tefeci veya bankerlerin eline geçmesi de önlenmiş olacaktı (Beyer, 1935; Nathan, 1944; 87-88).

Ömer Celâl Sarc, 14 Haziran 1934 tarihli İskân Kanunu’nun çıktığı yıl yayımladığı kitabında, bu kanunun “Türk iskân siyasetinin bir dönüm noktasını, daha doğrusu hakikî bir iskân siyasetinin temelini ve başlangıcını” teşkil ettiğini söylemekteydi. İdeal bir “yerleştirme siyasası”nın “arazinin temellükündeki sos-

yal ve müsavatsızlığı ve bu vaziyetin ekonomi ve nüfus siyasası bakımından doğurduğu mahzurları bertaraf etmek", ve "topraksız ziraat amelesini ziraate bağlamak ve hayat şartlarını düzeltmek" olduğunu belirterek, 1933'te Almanya'da yasalaştırılan Reichserbhofgesetz'e atıfta bulunarak, bu yerleştirme politikasının amaçlarından birinin de aynı zamanda "sanayi nüfusunun bir kısmını ziraate yerleştirmek" olduğunu savunmaktaydı: "Son cihan buhranından sonra bazı sanayi memleketlerinde bu hedef ehemmiyet kazanmıştır. Almanya, sanayideki müzmin işsizlik ve proletarya arasındaki müfrit siyasî temayüller dolayısıyla, iskân politikasında 'tekrar ziraatlaşma'-*reagrarisarung*- gayesini gözetmekte ve sanayi nüfusunun bir kısmını ziraate yerleştirerek memleketin ekonomik ve sosyal bünyesine istikrar vermesi istihdaf eylemektedir" (Sarc, 1934: 93-95).

Sarc sosyal siyaset açısından Türkiye ekonomisinin alması gereken şekli anlattığı *Ziraat ve Sanayi Siyaseti: Zirai ve Sınai İktisat* adlı kitapta "yeni iskân kanunumuzda Avrupa memleketlerinde yapılan iskânlarda mühim bir rol oynayan memleket dahilindeki topraksız zürrai topraklandırmak cihetine hiç temas edilmediği görülür" diyerek Iskân Kanunu'nun eksikliğine dikkati çekmişti. İçişleri Bakanının Meclis'te 14 Haziran 1934 tarihli beyanatında, memleketin beş milyon nüfusunun başkalarının toprağında çalıştığını söylediğini belirterek "topraksız zürraın topraklandırılması[nın] da, ziraat siyasamızın mühim bir meselesini teşkil" ettiğini yazdı (Sarc, 1934: 107-108).

Ne var ki bütün bu tasalar, daha bütünlüklü bir ifadesine ancak 11 Haziran 1945'te yasalaşan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile erişecektir. Bu kanuna gerekçe teşkil eden konulardan hemen hemen hepsine değindiği kitabında Sarc düşüncesini şu noktalara dayandırır: "Arazisini müstecirlere işleterek aldığı icar ile şehir-

lerde yaşayan şahısların toprakları satın alınarak -hatta bu halin aykırı bir şekil almış bulunduğu yerlerde istimlak edilerek- çiftçiye dağıtılması lazımdır. Böyle bir tedbir şüphesiz yerindedir. Toprağı sırf zahmetsizce irat almak için bir gelir kaynağı olarak telakki eden arazi sahiplerinin mülkiyetini meşru gösterecek hiç bir sebep yoktur. Ferdî arazi mülkiyeti münhasıran içtimai faide mülâhazasına dayanır, arazi sahipleri cemiyetin bir memuru vaziyetindedirler. Kendilerine emanet edilmiş toprakları en muvafık surette işlemek, ıslah etmek ve ona bütün emek ve ihtimamlarını dökmeğe mecburdurlar. Toprağın başından ayrılan ve geliri ile şehirlerde ve memleket haricinde yaşayan arazi sahipleri, vazifelerini ifa etmiş olmuyorlar demektir. Bu taktirde toprağın, bu şahısların elinden alınması ve ona daha ziyade müstahak olanlara verilmesi, içtimai faide nazariyesinin tabii bir neticesidir" (Sarc, 1934: 194-195).

Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Sarc ve Fındıkoğlu'nun bir başka meslektaşı olan Ömer Lütfi Barkan, devlete bağlı küçük köylülüğün tarihî geçmişi ve mükemmeliyetini klâsik Osmanlı devrinde arıyor; kapitalizm-öncesi tarımsal üretim süreçlerinin 20. yüzyılda da başarılı olacağını iddia ediyordu. 1935 yılında hazırlanan 'İskân-Toprak Kanunu' tasarısı üzerinde çalışmalar yapmış, bu kanunun Nazi Almanya'sında küçük köylülüğü teşvik eden yasa çizgisinde hazırlanması için mücadele vermiştir. Meclis'e "Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkındaki Kanun Tasarısı" ismiyle sunulan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun 1933 yılında Almanya'da çıkan yasayla gerçekten çok büyük benzerlikleri vardı. Aynen Almanya'daki yasanın tanımladığı "Erbhof" gibi satılamaz, devredilemez, bölünemez ve alacaklılar tarafından elkonulamaz "çiftçi ocakları" teşkil edilmesi öngörülmekte ve bu ocaklar yürürlükteki Medenî Ka-

nun'un miras hükümleri dışında tutulmaktaydı. "Bugünkü Türkiye'nin devletçi ve inkılâpçı prensipleri, iktisat politikası sahasında olduğu gibi, zirai sahada da ferdiyetçi ve liberal bir mülkiyet telâkisiyle uzlaşamaz," diyen Ömer Lütfi Barkan toprak üzerindeki bu yeni sistemin uzun vadede başarılı olması için devletin bu ocaklar üzerinde sürekli kontrolünün olması gerektiğini yazmaktaydı. Barkan ayrıca büyük devlet çiftliklerini ve Köy Enstitülerini de sürekli devlet denetiminde tutulacak bu ocaklar için elzem görmekteydi: "Küçük çiftçiler arasında yapılması mümkün her türlü teşkilâtlandırmaların dayanağını ve çekirdeğini teşkil edecek şekilde, büyük devlet çiftliklerine ve köylünün hizmetine açık lâburatuarları, tamirhane ve imalâthaneleri, devletin civar köylerdeki arazi, iskân ve kolonizasyon politikalarının âmir ve memurlarından müteşekkil mütehassıs kadroları, sıhhi, kültürel merkez ve teşkilâtı ve okullarıyla büyük zirai merkezlere ihtiyaç vardır. Ancak bu gibi her türlü teşkilât ve tesisata sahip merkezlere dayanılacaktır ki, civar köylerin toprak ve ziraat durumunu müessir bir şekilde kontrol etmek ve desteklemek mümkün olacaktır. Aksi takdirde, zirai kalkınma davamızın, en kötü şekilleriyle kırtasiyeciliğin, büro ve memur zihniyetinin kurbanı olması ve Türkiye köy iktisadiyatının en organik münasebetlerinin bozulması ihtimali kuvvetlidir. Teşkili zaruretinden bahsettiğimiz bu büyük Devlet çiftlikleri halindeki zirai merkezlere, bugünkü Köy Enstitülerinin ruh ve teşkilâtı model olmalıdır" (Barkan, 1944-1945: 143-144).

Kentleşmiş bir nüfus yapısından ve büyük sanayie dayanan bir ekonomik yapıdan *Sozialpolitik* çevresi her zaman rahatsızlık duymuştur. 1933 sonrasında İstanbul Üniversitesi'nde kısa süre çalışan ve muhafazakâr düşünceye buradaki diğer Alman akademisyenler kadar katı bir şekilde bağlı olmayan iktisat profesörü Wil-

helm Röpke bile büyük şehirlerin varlığından rahatsızlık duyduğunu gizlememiş, ideal şehir nüfusunun en fazla otuz bin olduğu bir çağdaş dünya tahayyül etmiştir. Dolayısıyla, "sosyal siyaset" mektebi mensuplarının köyden kente göç olmasına hiç de iyi gözle bakmadıkları anlaşılabılır. Köyden kente göçü gündeme getiren Ömer Celâl Sarc kendi toprağına sahip olmayan köylünün köy hayatına tam olarak bağlanamayacağını, büyük toprak sahiplerine çalışan topraksız köylülerin "yurt muhabbeti" duyamayacağını ve dolayısıyla bu şartlarda köylülerin kırsal kesimde tutulmasının son derece zor olacağını yazarak, göçün önüne geçilmesi açısından da devlet denetimindeki küçük köylülüğün vazgeçilmez olduğunu savunmaktaydı (Sarc, 1934: 212-213). Bir diğer önemli nokta da köyde küçük zanaat işlerinin yeniden ihya edilmesidir. Böylece köylü tarım dışında iş aramak için de kente göç etme ihtiyacında olmayacaktır (Sarc, 1934: 213-214).

SANAYİ VE İŞÇİ SINIFI

Sosyal siyaset mektebindekiler, kentsel alanlarda, sanayileşmiş büyük merkezlerde hayatın denetim altına alınması üzerine de görüş bildirmişlerdir. Büyük sanayie ve yarattığı işçi sınıfına hiçbir zaman iyi gözle bakmayan bu muhafazakâr çevre açısından ideal olan, büyük sanayiın hiç oluşmaması ya da oluşacaksa bunun devlet elinde gerçekleştirilmesidir. Türkiye'de "devletçilik" olarak adlandırılan korporatist ekonomi politikanın onları 1930'lu ve 1940'lı yıllarda uğraştıran bir boyutu da "işçi meselesi" olmuştur. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun, Nazi Almanyası'ndan ilham alarak işçi-işveren ilişkilerine korporatist bir düzenleme getirilmesini savunan görüşleri, bu derlemede Fındıkoğlu ile ilgili yazdığım yazıda aktarılıyor. Kemalist iktidar da 1930'lu yıllarda CHP denetimi altında

devlete bağımlı sendikalar kurmak için özellikle Ege bölgesinde çok çaba harcamış fakat işçilerin direnişleri sonucu bu politika başarılı olamamıştır.

1933'ten başlayarak yetiştirdiği uzmanlarla 1950'li yıllarda işverenle işbirliği içinde çalışacak sendikaların kuruluş ve işleyişini belirlemiş olan önemli muhafazakâr Alman sosyal siyasetçilerden Gerhard Kessler, korporatist dünya görüşüne sahip biri olarak kapitalist ekonomik düzenin eski cemaat yapısını bozmasını çok büyük bir sorun saymaktaydı. Kessler her ne kadar gönlünden geçenin küçük zanaatçılık olduğunu söylese de 19. ve 20. yüzyıla damgasını vuran sanayileşme hareketinin gücü karşısında uygulanabilecek en gerçekçi politikanın sanayileşmenin yarattığı işçi sınıfını sosyalist dünya görüşünün propagandasını yaptığını varsaydığı bağımsız işçi sendikalarının elinden alarak devlete ve işverene bağlı bir sendikal yapı içinde denetim altında tutmak olduğunu savunmuştur.

1930'lu ve 1940'lı yıllarda Kemalist politikaların uygulanmasına ve gerekçelendirilmesine katkıda bulunan "sosyal siyaset" mektebi, korporatist anlayışının doğal sonucu olarak, özel teşebbüsün büyük sanayie yatırım yapmasına karşı çıkmıştır. Bu tercihin gerekçelerini Ömer Celâl Sarc, yine Adolf Wagner'e atıfta bulunarak şöyle sıralamıştır: "Umumiyetle müdahalecilerin, devletin münhasıran fertlerden daha iyi yaptığı işlerle değil, aynı zamanda ülkenin siyasal ve sosyal menfaatlerinin onun tarafından icrasını amir bulunduğu sanayile dahi -bu sanayide fertler derecesinde muvaffak olsun olmasın- meşgul olması lazım geldiği fikrini ileri sürdükleri görülür. Mesela müdahalecilerin en tanınmış olan Adolf Wagner 'devlet, özel teşebbüslerin ya hiç yahut onun kadar iyi

ve ucuz yapamayacakları bütün işlerden başka, fertlerin elinde bulunması, sosyal ve siyasal bakımdan mahzur doğurabilecek olan sanayii de icra etmelidir' demiştir. İtalya'nın en mühim ekonomi kanunu olan Carta del lavoro'da dahi devletin sanayi alanındaki rolünün aşağı yukarı bu suretle tayin edilmiş olduğunu görürüz. Bu kanunun 9uncu maddesinin metni şöyledir: 'Devletin ekonomik istihsale müdahalesi, ancak hususî teşebbüs mefkut veya kâfi olmadığı yahut devletin siyasal menfaatleri bahsa mevuz olduğu takdirde vaki olur. Bu müdahale kontrol, teşvik veya doğrudan doğruya işletme şeklini alabilir.' Bu esas Türkiye Halk Partisi'nin programında daha açık bir surette istifade edilmiştir" (Sarc, 1934: 564-565). Sarc özel teşebbüsün büyük sanayi yatırımlarından uzak tutulması fikrini desteklemektedir: "Adolf Wagner'in formülüne az çok yaklaşarak diyebiliriz ki: Devlet, kamu menfaatleriyle hususî sanayi menfaatleri arasında tam bir ahenk olmadığı, yahut ahenksizlik hasıl olması muhtemel bulunduğu ve ayrıca memleket için zaruri olan bazı işleri, hususî teşebbüsün ya hiç, yahut iyi başaramayacağı anlaşıldığı zamanlarda ve hallerde, bizzat sanayi ile meşgul olmalıdır" (Sarc, 1934: 576).

Kısacası, 1930'larda ve 1940'larda, Tek Parti yönetiminin sonuna kadar, hemen hemen tamamı İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi bünyesinde görevli bulunan söz konusu Türk ve Alman akademisyenler, tıpkı Bismarck dönemi kürsü sosyalisti profesörlerin *Sozialpolitik* çerçevesinde Alman hükümetine danışmanlık yaptıkları gibi çalışmışlar; gerek Ömer Celâl Sarc gibi hem doğrudan bakanlık görevi üstlenmişler, gerekse uygulamaya konulmaya çalışılan politikaların kuramsal temelini üretmişlerdir. □